

активності, ініціативи вчителів; розповсюдження результатів власної наукової діяльності і передового педагогічного досвіду інших.

Висновок. Аналіз стану проблеми в практиці ліцею підтвердив необхідність практичних мір по формуванню готовності вчителів до проведення досліджень з педагогічної проблеми, забезпеченню позитивної динаміки від низького до достатнього й високого рівня цього складного особистісного утворення, без сформованості якого неможлива творча педагогічна праця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева, Л. М. Інноваційні технології як ресурс експерименту / Л. М. Алексеева // Учитель. - 2004. - № 3. - С. 28. .
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник/ І. М. Дичківська. – К.: Академ. Видавництво, 2004. – 351с.
3. Пугачова, Н. Б. Джерела інновацій загальноосвітнього закладу / Н. Б. Пугачова // Завуч. - 2005. - № 3. - С.29.
4. Раченко И. П. Нот учителя. – М.: Просвещение, 1982. – 208 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Башук Любов Вікторівна – директор Криворізького природничо-наукового ліцею.

Коло наукових інтересів: формування готовності вчителів ліцею до інноваційної діяльності в умовах профільної освіти.

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Лілія БОНДАР (Кривий Ріг)

У статті висвітлено проблему формування самоосвітньої компетенції студентів у процесі засвоєння фахових дисциплін в умовах сучасної університетської освіти. Обґрунтовано теоретичну модель активізації самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців освітньої галузі.

В статті освічена проблема формування самообразовательной компетенции студентов в процессе усвоения специальных дисциплин в условиях современного университетского образования. Обоснована теоретическая модель активизации самообразовательной деятельности будущих специалистов сферы образования.

Ключові слова: самоосвітня компетенція, особистісно-професійне самовдосконалення, пізнавально-творча самостійність, види самостійної роботи.

Сучасна вітчизняна освіта виходить на якісно новий етап розвитку, зумовлений не тільки змінами в суспільно-політичному житті, а й переглядом організаційних та ціннісних орієнтирів у підготовці фахівців в умовах ВНЗ. Становлення критеріїв державних освітніх стандартів, оновлення змісту навчальних дисциплін вимагають ефективних підходів до підготовки конкурентноздатних фахівців.

В умовах кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу особливо актуалізуються завдання загальноуніверситетських та випускових кафедр щодо розроблення

належного дидактичного забезпечення керованого педагогічного процесу, створення умов для продуктивної самоорганізації освітньої діяльності студентів, оптимізації зворотного зв'язку, а також налагодження наукового, аналітичного і прогностичного супроводу в оцінюванні навчальних досягнень студентів.

У цьому контексті особливої значущості набуває проблема формування творчої особистості фахівця, здатної до постійного саморозвитку, самовиховання, самореалізації, спроможної реалізувати особистісно-професійний потенціал на користь суспільства.

На формування світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості, звертається увага в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Законі України "Про вищу освіту", Програмі щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, Концепції національного виховання, Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття).

З цих позицій нами визначено *мету статті* – охарактеризувати теоретико-практичний аспект проблеми формування самоосвітньої компетенції студентів з урахуванням вимог до підготовки фахівців в умовах вищого навчального закладу.

Педагогічною наукою накопичено значний досвід із вивчення теорії та практики самоосвітньої діяльності студентів.

Дослідження самоосвітньої діяльності розглянуто у наукових розвідках як вітчизняних, так і зарубіжних учених (А. Алексюк, В. Андрєєв, В. Асєєв, В. Бондаревський, В. Буряк, В. Вілюнас, В. Дюфен, С. Занюк, А. Маслоу П. Підкасистий, Д. Узнадзе та ін. Вивчення окресленого питання показало, що самоосвітня діяльність базується на активізації пізнавальних інтересів (В. Вергасов, Л. Герасименко, Л. Жарова, С. Заскалета, І. Первін) та самостійності майбутнього вчителя (Л. Головка, М. Касьяненко, та ін.).

Висвітлення окремих питань самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя здійснено в дисертаційних роботах О. Ваховської, О. Петрашук, Н. Чернігівської (самостійне вивчення іноземної мови); Н. Вишневської, Н. Клокар, Н. Протасової (проблема самоосвіти в післядипломний період); М. Галузинського (самоосвітня діяльність як шлях до підвищення професійної майстерності); І. Грабовець (самоосвітня діяльність як можливість самореалізації у професійній діяльності); О. Малихіна (потреба в професійній самоосвіті), Т. Івашкової, В. Пасинок (формування культури самоосвітньої діяльності).

Проблему формування творчої самостійності студентів у процесі вивчення дисциплін мовознавчого циклу частково розробляли лінгводидакти (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Зоренко, С. Караман,

О. Караман, С. Ніколаєва, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Петрашук, К. Плиско, Т. Симоненко, В. Чередніченко, С. Яворська та ін.). Науковці акцентують увагу на доцільності формування у студентів дослідницьких умінь, професійних мовленнєвих компетенцій у процесі засвоєння фахових дисциплін, визначають методи стимулювання самостійної творчої діяльності в умовах ВНЗ.

Однак на периферії наукового пошуку дослідників перебуває проблема підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності. Аналіз наукових джерел і дисертаційних робіт засвідчив недостатність теоретико-методологічних напрацювань, у яких би комплексно та системно розв'язувалося це питання.

Вирішення актуальних проблем професійної освіти майбутніх учителів іноземної мови пов'язане з необхідністю подолання суперечностей між: збільшенням обсягу інформації та необхідністю самостійно здобувати знання в умовах кредитно-модульної системи навчання, підвищувати рівень фахової майстерності; недостатньою результативністю організації самостійної роботи у процесі професійної підготовки та необхідністю пошуків ефективних засобів самостійного оволодіння навчальною інформацією; зростанням вимог до педагогічної підготовки фахівців в умовах постійної модернізації освіти і недостатньою кількістю відповідних наукових досліджень щодо організації індивідуальної самоосвітньої діяльності студентів.

Наявність значної кількості наукових праць, однак, не забезпечила всебічного розкриття проблеми організації самостійної навчально-пізнавальної, діяльності майбутніх фахівців у теоретичному й методичному аспектах. Поза увагою дослідників залишилися питання визначення педагогічних умов ефективного розвитку в студентів досліджуваного напрямку підготовки здатності самостійно вчитися. Останнє передбачає вміння визначати сутність навчального завдання, планувати та виконувати її для його розв'язання, адекватно реагувати на появу пізнавальних бар'єрів і враховувати їх, прогножуючи подальшу пізнавальну діяльність

Вирішення актуальних питань професійної освіти майбутніх учителів іноземної мови пов'язане з необхідністю подолання суперечностей між: потребою інтеграції системи вищої освіти України в європейський освітній простір та відмінностями парадигм національної та європейської систем освіти; вимогами ринку праці щодо володіння фахівцями засобами самостійного підвищення своєї професійної валідності та неготовністю вищих навчальних закладів до забезпечення майбутніх фахівців освітньої галузі, зокрема уміннями та навичками системно й самомотивовано здійснювати самоосвіту в навчальній діяльності, і, як результат, у майбутній професійній діяльності; пасивною

позицією педагогічних кадрів у розумінні особливої ваги оволодіння студентами засобами самоосвіти як інструментом оптимізації якості надання освітніх послуг та тенденцією підвищення рівня запиту студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів на отримання якісної освіти, яка б відповідала міжнародним стандартам.

Донині самоосвіта та самовдосконалення особистості є важливою передумовою інтелектуальної зрілості, соціальної активності індивіда, готовності до професійної діяльності, що, по суті, пов'язується з основною метою університетської освіти – плекати спеціаліста, здатного повною мірою реалізуватися в суспільстві.

Вища школа відрізняється від середньої не тільки спеціалізацією, а й методикою навчальної роботи, ступенем самостійності тих, хто навчається. Викладач у системі вищої освіти є організатором пізнавальної роботи студента.

Найважливішим завданням ВНЗ в умовах, наприклад, розробки та впровадження нових освітніх технологій (модульно-рейтингового, кредитно-модульного навчання) є проблема організації самостійної роботи студентів.

Самостійна робота студентів – це спланована, методично організована діяльність, що спрямована на досягнення поставленої мети, конкретного результату. Щодо організаційних форм самостійної роботи у ВНЗ, то загальноприйнятними є дві форми: 1. Традиційна, що виконується студентами в позааудиторний час (без контролю викладача). 2. Самостійна робота під систематичним контролем викладача.

Насамперед ідеться про процес організації самостійної роботи 2-го типу й у зв'язку з цим прийнятним відповідно до окресленої проблеми вдосконалення комунікативних умінь студентства вважаємо визначення самостійної роботи, яке запропонувала В. І. Бобрицька: "*Самостійна робота* – це спланована робота студентів, що виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосереднього втручання" [3, 312].

Аналіз джерел показує, що в науковому обігу існують різні класифікації самостійної роботи студентів. Найбільш дотичною до завдань вищої школи є класифікація, яку запропонували В. В. Атаманюк та Р. С. Гуревич [2]. Дослідниками виділено декілька типів самостійної роботи студентів, а саме:

1. Самостійна робота за зразком (тренувальний тип) — включає виконання та розв'язок стандартних завдань, вправ. Основним методом на цьому етапі роботи є метод спостереження. Мета такого виду самостійної роботи — закріплення знань, формування вмінь та навичок по-новому інтерпретувати ту інформацію, що була одержана під час пропедевтичного (шкільного) періоду навчання.

2. Реконструктивно-варіативний тип самостійної роботи. У процесі самостійної роботи відбувається перебудова рішень, складання планів, тез, анотування матеріалу.

3. Евристичний тип самостійної роботи. Така робота пов'язана із розв'язанням окремих питань. У студентів формуються вміння бачити проблему вивчення, розробляти плани, більш глибоко розуміти інформацію. Отже, евристична СР передбачає творчу діяльність.

4. Дослідницька самостійна робота — потребує аналізу проблемної ситуації, одержання нових знань. Студент повинен самостійно відібрати засоби та методи розв'язання навчального завдання. На цьому рівні можуть бути виконані курсові, кваліфікаційні, дипломні проекти.

Одне із основних завдань самостійної роботи – розширення інформаційної бази майбутнього словесника, адже формування особистості майбутнього вчителя неможливе без розвитку його інтелектуального компонента. Студент, у першу чергу, має накопичувати власну інформаційну базу, уводити лексичний потенціал в активний словник, а тільки потім він буде здатним до ретрансляції напрацьованого потенціалу під час фахової діяльності. Окрім того, майбутній учитель-мовник має оволодіти технічними прийомами мовленнєвої комунікації: досконалою технікою мовлення, прийомами вербального та невербального спілкування та ін.

Модульна система передбачає рейтинговий контроль (РК), за яким проводиться оцінювання результатів роботи як під час аудиторних занять, так і за СР студентів. Самостійна робота, що проводиться за РК, має декілька переваг, оскільки:

а) здійснюється систематично, а, отже, сприяє розвиткові мотивації навчання;

б) формує навички самооцінювання, уміння самоконтролю у професійній діяльності. Застосування РК за самостійною роботою сприяє розв'язанню 2-х груп завдань: за змістом дисципліни: визначаються рівні засвоєння змісту теми, розділу (модуля); за діяльністю.

Як переконає практика, в системі будь-якої дисципліни викладач визначає три рівні засвоєння знань: *критичний, достатній, оптимальний*. Розробляючи комплекси завдань для самостійної роботи, студентам потрібно роздати "пам'ятки", в яких зазначалася б кількість завдань (вправ, обсяг теоретичної інформації), необхідних для виконання в межах кожного рівня.

Досвід викладання у ВНЗ комунікативно зорієнтованих дисциплін засвідчує переваги модульно-рейтингової системи навчання, оскільки у студента з'являється мотивація не тільки щодо одержання балів за роботу на аудиторних заняттях, а й за самостійною роботою. Стимулом для студентської молоді є те, що кількість балів за зразкове (правильне)

виконання завдань самостійної роботи (причому для певної частини вона може бути індивідуальною) у 1,5 рази більша, ніж, наприклад, за додаткову відповідь у період аудиторних занять. Зазвичай один комплекс завдань самостійної роботи за модулем (найоптимальніше пропонувати від 1 до 3 комплексів, кожен з яких містить 7-10 завдань) оцінюється за 6-й бальною системою, у той час як за додаткову відповідь в аудиторії може бути додано 1, 2 бала. Таким чином, студенти змінюють ставлення до виконання завдань самостійної роботи, намагаючись виконувати їх, по-перше, вчасно, по-друге, старанно. За традиційної системи викладання дисципліни, як переконує практика роботи, студенти частогусто ігнорують виконання завдань самостійної роботи, вважаючи, що на матеріал можна засвоїти, обмежуючись тільки відвідуванням лекційних та практичних занять.

У плануванні самостійної роботи студентів із фахових дисциплін насамперед потрібно враховувати певні дидактичні умови, що сприятимуть її ефективному виконанню, а саме: 1. Ступінь *професійної необхідності* оволодіння студентами визначених умінь та навичок з певної дисципліни. 2. Залучення студентів під час вивчення дисципліни до активної творчо-пізнавальної діяльності, яка передбачає розвиток професійно необхідних знань, умінь та навичок. 3. Формування у студентів-філологів потреби в педагогічній самоосвіті засобами мовознавчих дисциплін. 4. Реалізація нетрадиційних підходів у процесі вивчення дисциплін. 5. Індивідуалізація змісту навчання і процесу викладання комплексу мовознавчих дисциплін.

Логіка викладу матеріалу зумовлює детальний огляд запропонованих умов організації самостійної роботи студентів у структурі мовознавчих дисциплін.

По-перше, щодо ступеня професійної необхідності оволодіння студентами визначених умінь та навичок. Теза аргументується тим, що студент-філолог має оволодіти за умови вивчення мовознавчих дисциплін мовленнєвими навичками на кожному із курсів. На це спрямовується робота викладача, в основі якої – метод вправ, спостереження, прийоми зіставлення та порівняння. Для самостійної роботи студентам пропонується проаналізувати мовлення студентів старших курсів, учителів-словесників, переглянути телепрограми та прослухати радіопрограми з метою зіставлення, аналізу з позицій додержання у мовленні акцентуаційних, орфоепічних норм. Крім того, щоб стимулювати молодь до вдосконалення комунікації, пропонуємо для самостійної роботи завдання на прослуховування аудіозаписів фрагментів текстів відомих дикторів, акторів для демонстрації правильного мовлення як взірця для наслідування. В умовах аудиторних занять студенти лише отримують інформацію та розвивають уміння

слухати тексти, упорядковано працюють зі схемами аналізу комплексу помилок, яких припускаються студенти під час спілкування іноземною мовою, систематизують помилки та вчаться виявляти їх у власному мовленні, узагальнюють набуті самостійно знання, але вже у взаємодії та під безпосереднім контролем викладача.

Це уможлиблює залучення студентів до творчої діяльності. Для самостійного опрацювання теоретичного матеріалу доцільно пропонувати завдання, які вимагають наявності професійних знань і навичок, а саме:

- готувати виступ – демонструвати текст усно, виявляючи вміння правильно розставляти наголос, дотримуватися норм артикуляції голосних та приголосних звуків;

- пропонувати найактивнішим студентам виконувати самостійну роботу групами (2-3 особи), наприклад, підготувати сценку за типовою ситуацією ("Я на уроці іноземної мови"; "Бесіди з представниками зарубіжних країн") і розіграти її під час аудиторного заняття.

Мета: залучити усіх студентів групи аналізувати, вчитися "слухати", "чути" похибки чужого мовлення. Такі завдання можуть бути ефективними саме за умови застосування модульно-рейтингової системи, яка "підштовхує", "стимулює" молодь до їх виконання з метою одержання балів за певний вид роботи. Окрім того, як зазначає Н. В. Артикуца, самостійна робота, що виконується групою студентів (2-3 особи), більш ефективна. Групова самостійна робота посилює фактор мотивації і взаємної інтелектуальної активності, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів завдяки взаємному контролю [1, 26-27].

Умова виявлення творчих здібностей, яких набуває студент, самостійно опрацьовуючи теоретичний матеріал, сприяє формуванню його потреби у професійно-педагогічній самоосвіті засобами мови як мови фаху. За модульно-рейтингової системи, постійного контролю за самостійною роботою з боку викладача студент-філолог, відчуваючи незадоволеність рівнем власних знань, намагається ліквідувати прогалини та покращити практичні навички.

Важливою умовою щодо ефективного використання годин на самостійну роботу під час вивчення мовознавчих дисциплін є індивідуалізація навчання.

Викладач, працюючи з конкретною групою у період лекційних та аудиторних занять, спостерігаючи за мовленням студентів, ураховуючи активність та результати виконання контрольних робіт, може чітко зорієнтуватися щодо рівня мовлення більшості студентів групи. Таким чином, залежно від показника рівня володіння мовою, методично доцільно пропонувати індивідуальні завдання для самостійної роботи.

Урахування зазначених вище умов викладачами-практиками сприятиме ефективній організації самостійної роботи студентів-філологів задля розвитку їх професійної мовнокомунікативної компетенції.

Зазначені умови розглядаємо як основу для розроблення структурно-функціональної моделі формування самоосвітньої компетенції майбутніх фахівців у процесі вивчення іноземної мови.

Модель містить сім взаємопов'язаних компонентів: цільовий, організаційно-процесуальний, оцінно-результативний, вхідний та вихідний діагностувальні компоненти і мобільні блоки корекції та самовдосконалення. Її зміст передбачає вхідне та вихідне діагностування, педагогічні умови й засоби їх реалізації та досягнення результату. Ефективність упровадження моделі забезпечено мотиваційними тренінгами, англomовним компетентісно орієнтованим практикумом.

Мотиваційні тренінги дозволяють повною мірою реалізувати педагогічну умову створення позитивної мотиваційної настанови на здійснення самоосвіти; професійно-комунікативні завдання сприяють формуванню адаптивної здатності студентів до вимог ринку праці, трансляції в умовно створену професійну діяльність кінцевого пакета фахових знань, активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у галузі своєї майбутньої професійної діяльності, застосування набутих у процесі вивчення як спеціалізованих курсів, так і фахово зорієнтованих дисциплін, які ґрунтуються на міжпредметних зв'язках, проблемному підході й спрямовані на вироблення у майбутніх фахівців основ самостійного опрацювання навчального матеріалу, формування у студентів загальних компетенцій, а також оптимізації процесу самостійного навчання та пізнавальної діяльності.

Отже, на основі наукового аналізу обраної проблеми дослідження з'ясовано, що сучасний підхід в організації самоосвітньої діяльності студентів вишів успадкував значні теоретичні напрацювання представників психології, педагогіки, лінгводидактики, проте на сьогодні викликає потребу в розробленні таких дидактичних моделей, що передбачають зв'язок самоосвіти майбутнього фахівця з його практичною діяльністю, систематичність самоосвіти, постійне ускладнення її змісту та форм, індивідуальний характер самоосвіти як оптимальної форми здобуття студентом необхідних знань в умовах кредитно-модульної системи навчання у вищому навчальному закладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артикуца Н. В. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості освіти / Н. В. Артикуца // Вища освіта України. – 2006. - № 3. – Т. 2. – С. 24-32.
2. Атаманюк В. В. Самостійна робота студентів у вищому навчальному закладі / Атаманюк В. В., Гуревич Р. С. // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ, 2002. - № 6. – С. 61-64.

3. Бобрицька В. І. Дослідження проблеми формування самоосвітньої компетенції у майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів / В. І. Бобрицька // Проблеми освіти в Польщі і в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 21-24 квітня 2009 р. Київ-Житомир / За ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – К. : КІМ, 2009. – С. 306-316.

4. Буряк В. К. Самостійна робота з книгою / В. К. Буряк. – К. : Радянська школа, 1990. – 45 с.

5. Кустовський С. М. Дидактичні умови організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх економістів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / С. М. Кустовський. – Вінниця, 2005. – 20 с.

6. Литвиненко М. В. Проектирование результатов подготовки специалистов в условиях модульной системы обучения : методическое пособие / Литвиненко М. В. – М. : Изд-во МИИГ АиК, 2006. – 66 с.

7. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу // Самоактуализированные люди : Исследование психологического здоровья (Мотивация и личность, Гл. 11) / Абрахам Маслоу : пер. с англ. А. М. Татлыбаевой ; комент. Н. Ф. Калина. – Спб, 1999. Режим доступа : http://kruzers15.boom.ru/ID_17_37htm.

8. Чернігівська Н. С. Самоосвіта студентів в умовах модульного навчання // Н. С. Чернігівська // Проблема особистості в сучасній науці : тези доп. VII Всеукр. конф. молодих науковців (28 жовт. 2004 р.). – К., 2005. – С. 216-218.

9. Шимко І. М. Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика проф. освіти" / Шимко І. М. – Кривий Ріг, 2003. – 199 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бондар Лілія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики навчання іноземних мов за професійним спрямуванням (Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»).

Коло наукових інтересів: проблема формування самоосвітньої компетенції студентів у процесі засвоєння фахових дисциплін.

ДІАЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОЛОГІЇ КОНФЛІКТУ

Тетяна БОНДАРЄВСЬКА (Кіровоград)

У статті розглядається діалог як соціально-психологічний феномен, обґрунтовуються особливості діалогічного спілкування, розглядається діалогічний підхід до психології конфлікту.

В статье рассматривается диалог как социально-педагогический феномен, обосновываются особенности диалогического общения, рассматривается диалогический подход к психологии конфликта.

Ключові слова: діалог, конфлікт, спілкування, міжособистісна взаємодія, конфліктна взаємодія, екзистенційно-онтологічний підхід, стратегії поведінки особистості в конфлікті.

Постановка проблеми. Проблема міжособистісної взаємодії є унікальним соціально-психологічним явищем, в якому суперечки, кризи і конфлікти зустрічаються досить часто і відносяться до важливих та значущих подій в житті людини. Розглядаючи особливості конфліктної взаємодії слід зазначити, що є недостатньо вивченням питання по співвідношення психології діалогу та психології конфлікту.